

УДК 811.222.1'1'42:165.74:165.194:398.3

С. Сопільняк, асп.

e-mail: sveta_sopilnyak@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОБІТНИЦЯ ("NAZR") ЯК СКЛАДНИК СТЕРЕОТИПНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПЕРСЬКОМУ МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Розглянуто механізми формування стереотипної поведінки представників перського мовно-культурного простору на матеріалі перських народних прикмет і забобонів із компонентом "nazr" (букв. "обітниця"). Стисло подано історію вивчення поняття "стереотип" вітчизняними й зарубіжними науковцями, представлено основні позиції вчених щодо тлумачення цього терміна. З'ясовано, що стереотипи – це відкриті, загальні уявлення, ті знання про світ, які формують образ життя та об'єднують суспільство. Вони є ключовою ланкою лінгвокультурної компетенції носіїв певної мови. На основі стереотипів створюються символи культури, нації, часу. Охарактеризовано поняття "nazr" / "nazr kardan" (букв. "обітниця" / "давати обітницю"), що лежить в основі одного з релігійних та ритуальних звичаїв іранців, яким слідують за різноманітних обставин. Цей звичай побутував в іранському суспільстві з давніх-давен і має неабияке значення в сучасному Ірані також. Здійснений аналіз перських прикмет і забобонів із компонентом "nazr" засвідчує, що носії перської лінгвоментальності, стикаючись із проблемами у своєму повсякденному житті, часто звертаються до народних прикмет і забобонів та керуються певними настановами, закладеними в них. Яскравим прикладом того, як забобонні уявлення зумовлюють стереотипізацію поведінки, слугують забобони з компонентом "nazr", які спонукають до низки ритуальних дій, покликаних принести розв'язання проблеми тому, хто цього потребує. У структурі феномену обітниці в перській лінгвокультурі можна виділити три складові: обставину чи мотив (що спонукає до обітниці); добровільність (людина добровільно бере на себе певні зобов'язання перед Богом); обов'язковість виконання (оскільки недотримання своєї обітниці є гріхом). Найпоширенішими стереотипними мотивами обітниць у перських забобонах є вагітність і здоров'я. Саме ці мотиви найчастіше спонукають мовця до духовних чи матеріальних обітниць, які в результаті формують такі характерні для перської етноментальності стереотипи-образи, як: "жертвоприношення", "благодійність", "богослужіння", "богобоязливість".

Ключові слова: стереотип, стереотипна поведінка, обітниця, перські прикмети і забобони.

Стрімкі глобалізаційні та міграційні процеси, зникнення міждержавних кордонів, збільшення необхідності взаємодії різних соціокультурних груп між собою породжують проблему діалогу культур. Однак взаєморозуміння є неможливим без розгляду та врахування відмінних культурних рис. Одним із зовнішніх чинників, що показує відмінні характеристики культури, є стереотипи поведінки.

Л. М. Гумільов зазначає: "Коли якийсь народ довго і спокійно живе на своїй Батьківщині, то його представникам здається, що їхній спосіб життя, манери, поведінка, смаки, погляди й соціальні взаємини, тобто все те, що нині іменується "стереотипом поведінки", єдино можливі і правильні. А якщо й бувають десь якісь відхилення, то це – від "неосвіченості", під якою розуміється просто несхожість на себе" [Гумілев, 2001, с. 18].

Стереотипи є однією з ключових тем сучасного гуманітарного дискурсу. Явище стереотипу вивчається дослідниками в різних науках, серед яких соціологія, психологія, культурологія, літературознавство, а також лінгвістика. Значний внесок у лінгвістичне розуміння цього феномену зробили такі дослідники, як Є. Бартмінський, О. М. Грибок, В. В. Красних, В. А. Маслова, О. О. Селіванова та інші [Бартмінський, 1997; Грибок, 2014; Красных, 2003; Маслова, 2008; Селіванова, 2012]. Стереотипи-образи і стереотипи поведінки в перському лінгвоментальному просторі досліджувала О. В. Мазепова [Мазепова, 2015]. Однак проблема формування стереотипної поведінки представників перської лінгвокультури в перських народних прикметах і забобонах раніше не стала предметом наукового вивчення.

Отже, метою нашого дослідження є з'ясування специфіки функціонування деяких стереотипів поведінки носіїв перської мови на матеріалі перських народних прикмет і забобонів із компонентом نذر (nazr) / نذر کردن (nazr kardan), що дослівно означає "обітниця" / "давати обітницю". Відповідно до мети, ми ставимо перед собою такі завдання: 1) розглянути феномен стереотипу в гуманітарних науках із позицій вітчизняних та зарубіжних вчених; 2) охарактеризувати поняття "nazr" (обітниця) як явище перської лінгвокультури; 3) проаналізувати перські народні прикмети й забобони з компонентом "nazr" (обітниця); 4) визначити особливості стереотипної поведінки іранців, зумовлені

прикметами й забобонами з компонентом "nazr" (обітниця), а також стереотипи-образи, що формуються під час цього. Об'єктом дослідження є народні прикмети й забобони як частина перського мовно-культурного простору. Предмет дослідження становить поняття "nazr" (обітниця), що лежить в основі одного з етноспецифічних стереотипів поведінки представників перської лінгвокультури.

Щодо походження слова "стереотип" С. А. Ромашко зазначає, що воно походить від грецьких коренів зі значеннями "твердий, міцний" та "відбиток, слід" і виникло у французькій мові як назва на позначення друкарського винаходу [Ромашко, 2009, с. 219].

Поняття "стереотип" у науковий обіг увів у 20-ті рр. XX ст. американський журналіст і соціолог У. Ліппман [Lippmann, 1922]. Відповідно до його концепції стереотипи – це культурно детерміновані й певним чином упорядковані "картинки світу" у свідомості людини, які заощаджують наші зусилля під час сприйняття складної інформації, і за допомогою яких ми доповнюємо необхідні нам знання про людину, предмет чи явище. Вони закріплюють людські звички, смаки, здібності, задоволення та надії, захищаючи положення і права індивіда в суспільстві. Отже, стереотипи – є своєрідним "бастіоном традиції, і сховавшись за стінами цього бастіону, ми можемо відчувати себе у безпеці" [Ліппман, 2004, с. 108].

На думку Є. Бартмінського, з мовного погляду стереотипи можна досліджувати й описувати як "стійкі й повторювані спокуси, що закріплені в колективній пам'яті на рівні конкретики, яка відповідає лексемам" [Бартмінський, 1997, с. 13].

В. В. Красних розуміє стереотип як певне зумовлене національно-культурною специфікою "уявлення" про предмет чи ситуацію, фіксовану ментальну "картинку", яка є результатом відображення у свідомості особистості "типового" фрагменту реального світу, деякий інваріант визначеної ділянки картини світу [Красных, 2003, с. 231–232]. Дослідниця виокремлює дві групи стереотипів: 1) стереотипи поведінки, які є інваріантами діяльності та визначають комунікативну (в тому числі вербальну) поведінку в тій чи іншій комунікативній ситуації; диктуючи визначену поведінку, вони виконують прескриптивну функцію; 2) стереотипи-уявлення, які також пов'язані

з мовленнєвою поведінкою, її характеризують і проявляються в ній; вони диктують не так саму поведінку, як набір асоціацій, і визначають мовну форму, що їх виражає. Отже, стереотипи-уявлення виконують предиктивну функцію. У межах стереотипів поведінки В. В. Красних виділяє стереотипи-ситуації і стереотипи-образи. Варто зазначити, що ці стереотипи є взаємопов'язаними між собою, тому що на основі стереотипної поведінки в стереотипних ситуаціях формується певний стереотип-образ [Красных, 2003, с. 232–233].

В. В. Красних у своїй праці "Етнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія" пише, що феномен стереотипу в багатьох працях розглядається в контексті соціальної взаємодії, як певна "модель" дії, поведінки. Ця модель пов'язана з деяким національно визначеним вибором тієї чи іншої тактики або стратегії поведінки у якійсь ситуації. Цей вибір зумовлений визначенням набором потреб і мотивів. За такого підходу стереотипи розглядаються як "знаки, які є вербальною фіксацією визначеним чином опрідечених потреб цієї соціальної групи, етносу, національно-культурного ареалу", як "фіксоване відображення певної діяльності, продукти якої виступають у ролі предметів, що задовольняють певні потреби" [Красных, 2002, с. 177].

В. А. Рижков інтерпретує стереотип як "одиницю мови, яка викликає на психовербальному рівні у свідомості представників певної національно-культурної спільноти деякий мінімум подібних асоціативних реакцій на основі семантичних ознак оцінного характеру" [Рижков, 1985, с. 16], тоді як Ю. Є. Прохоров подає таке тлумачення стереотипу: "соціокультурна маркована одиниця ментально-лінгвального комплексу представника певного етносу, яка характеризується реалізацією в стандартних ситуаціях спілкування (діяльності) цього етносу і є стійкою соціокультурно маркованою локальною асоціацією до цієї ситуації" [Прохоров, 1996, с. 88–89].

У словнику поняття і терміни теорії етногенезу наводиться таке визначення стереотипу поведінки: система поведінкових навичок, які передаються із покоління в покоління через сигнальну спадковість, яка є специфічною для кожного етнічного колективу [Мичурин, 1993].

"Здійснюючи нормативну і типізуючу функцію, стереотипи підтримують існування людини як представника соціуму в часі, здійснюють програму неспадкового передавання досвіду у процесі соціалізації і особливо етнізації. Поведінкові стереотипи є віддзеркаленням етносоціальних уявлень і служать засобом етнічної ідентифікації та самоідентифікації людини, концентрують у собі вищі життєві цінності та ідеали" [Куєвда, 2013, с. 45].

О. А. Іванова зазначає, що "до стереотипізованих форм поведінки належать будь-які відносно стійкі, повторювані акти діяльності, які слугують засобом передачі соціального досвіду, в основі якого лежать визначені алгоритми дій. Наприклад, обряди, звичаї, етикет, трудові традиції, ігри, свята, виховання та багато інших процесів, які підлягають певній регламентації" [Іванова, 2000, с. 3].

Отже, можна стверджувати, що народні прикмети й забобони як особливі фольклорний мікрожанр, що дійшов до нас із глибини століть, і далі функціонуючи в сучасному суспільстві, становлять багатий матеріал для дослідження стереотипної поведінки народу. Вони якнайкраще відбивають етноспецифіку способу мислення представників певної лінгвокультури, що зумовлює деякі важливі механізми їхньої комунікативної поведінки, часто приховані від стороннього спостерігача. Чималий пласт перських народних прикмет і забобонів складають мовленнєві одиниці з компонентом نذر (*nazr*) / نذر کردن (*nazr kardan*) "обітниця" / "давати обітницю".

У персько-російському словнику за редакцією Ю. А. Рубінчика знаходимо такі значення слова نذر (*nazr*): 1) обітниця, урочиста обіцянка, клятва (богу); 2) приношення, дар; жертва (на церкву чи благодійні справи); 3) зобов'язання [ПРС, 1970, с. 633]. У багатотомному перському енциклопедичному словнику А. А. Дехода вказано, що نذر (*nazr*) – "це те, чим ви зобов'язуєте себе, або те, що зобов'язує вас за умови чогось" [Dehkoda, 1993–1994, §. 416].

Іранський письменник і дослідник Хасан Золфагарі зазначає, що "*nazr*" – це те, чим людина зобов'язує себе на виконання доброї справи для Бога, або ж на відмову від певного діяння, яке не схвалює Бог. "*Nazr kardan*" – один із релігійних та обрядових звичаїв іранців, який здійснюють за різноманітних обставин [Zolfaghari, 2015, §. 1571].

Звичай "*nazr*" існував в іранському суспільстві з давніх-давен і мав особливе значення в різні історичні періоди [Sadeqi, Fathi, Shafii, 2012, §. 18]. У сучасному Ірані цей обряд також є дуже поширеним, і частота його здійснення залежить передусім від часу, місця, статі, віку, рівня освіти, соціального класу відповідного представника іранського населення, а також культурних і соціальних умов [Sadeqi, Fathi, Shafii, 2012, §. 18]. Попри те, що найчастіше в Ірані дають обітницю в період священних мусульманських місяців мухаррам, сафар та рамадан, оскільки "*nazr*" є невіддільною частиною релігійних церемоній, які проводяться в цей час, однак дати обітницю може будь-хто, будь-коли і за різних обставин: зокрема через особисті потреби, заради одужання хворого і навіть задля успішного складання іспитів [Shavarini, 2006, p. 46]. Виконання обітниць може бути здійснене двома шляхами: духовним (богослужіння і т. ін.) та матеріальним (пожертвування продуктів харчування, грошей, товарів) [Sadeqi, Fathi, Shafii, 2012, §. 18].

Отже, можемо зробити висновок про те, що звичай "*nazr*" є одним з особливих стереотипних явищ, притаманних перській лінгвокультурі. Розглянемо, як цей феномен представлений у народних прикметах і забобонах.

Якщо спробувати осмислити ситуації, пов'язані з обітницею в перському лінгвоментальному просторі, то стає очевидним, що всі вони передбачають три умови: 1) обставина чи мотив (що спонукає до обітництва); 2) добровільність (людина добровільно бере на себе певні зобов'язання перед Богом); 3) обов'язок виконання (оскільки недотримання своєї обітниці є гріхом).

До основних стереотипних мотивів обітниць у перських забобонах належать такі: вагітність, здоров'я, вирішення інших особистих проблем. Розглянемо перські забобони з ключовим словом "*nazr*", що пов'язані з мотивом "вагітність", а також відповідні стереотипні ситуації із життя іранців, зафіксовані у творах іранських письменників ХХ–ХХІ ст.

اگر کسی فرزندی نداشته یا پسر یا دختر بخواهد، نذر می کند تا خدا فرزند مورد علاقه اش را به او بدهد و در عوض او نیت می کند که به زیارتی مخصوص برود و یک یا چند رأس بز بکشد.

Agar kas-i farzand-i nadāšte yā pesar yā doxtar bexāhad, *nazr mikonad* tā xodā farzand-e mowred-e alāqe-aš-rā be u bedehad va dar avaz u niyyat mikonad ke *be ziyārat-i maxsus beravad va yek yā čand ra's boz bokošad*.

"Якщо хтось не має дітей і захоче хлопчика чи дівчинку, то ця людина **дає обітницю** богу, щоб той послав їй бажану дитину, натомість **вона здійснить паломництво і заріже одну чи декілька кіз**" [Zolfaghari, 2015, §. 1571].

Знаходимо відповідний приклад у творі "Скарб" Джалала Але Ахмада:

دیگه هر چه دعا نویس بود دید. هر چی شاباجی خانم دوا بهش داد خورد، چند دفعه چله بری کرد، ده پونزده تا گوسفند واسه "سید ولی" که لوحش تازه خواب نما شده بود نذر کرد، "اش زین لایبین" پخت، شبای چهارشنبه گوش و ایستاد، خلاصه هر کاری که می دونست و اهل محل می دونستن کرد... تا آخرش نتیجه داد و خدا خواست و ایستن شد.

Dige har če do'ānevis bud did. Har če Šābāji xānom davā beheš dād xord, čand daf'e čeleberi kard, **dah punzdaḥ tā gusfand vase "Seyed-e Vali" ke luheš tāze xābnamā šode bud nazr kard**, "āš-e Zeynalabedin" poxt, šabā-ye čahāršanbe guš vāistād, xolāse har kāri ke midunest va ahl-e mahal midunestan kard... tā āxar-eš natije dād va xodā xāst va ābestan šod.

"Чого вона тільки не робила: усіх знахарів обійшла, усі ліки, які давала їй пані Шабаджі, пила, декілька разів провела ритуали від пристітки, **дала обітницю по-жертвувати півтора десятка баранів на поминки Сесда-Валі**, готувала цілющий аш Зейн аль-Абідіна, вночі щосереди стояла в кутку... Одним словом, випробувала все, що сама знала і що жителі кварталу знали. Кінець кінцем бог почув її молитви, і вона завагітніла" [Āl-e Ahmad, 2004, §. 33].

Як бачимо з наведеного уривка, мотивом, що спонукає жінку дати обітницю, є бажання завагітніти. Жінка добровільно дає обітницю по-жертвувати п'ятнадцять баранів на поминки релігійної особи (Сейед-Валі – нащадок Мухаммада Такі, дев'ятого шіїтського імама), якщо завагітніє. У результаті вона досягає бажаного, однак про виконання обітниці у творі не зазначено. Отже, маємо стереотипну ситуацію "бажання завагітніти", яка породжує стереотипну поведінку "дати обітницю", на основі якої формується стереотип-образ "жертвоприношення".

Наведемо ще два приклади реалізації забобонів із компонентом **"nazr"**, що пов'язані з мотивом "мати дітей" у перській лінгвокультурі:

کسی که اولادش نمی شود نذر می کند که اگر خداوند فرزندی به من عنایت فرماید موهایش را نذر امام رضا (ع) یا حضرت عباس (ع) یا سیدالشهدا می نمایم و در صورت بچه دار شدن موهای کودک را چیده نگه داری می کند. تا هفت سال بدین ترتیب موه را نگه داشته، در هفت سالگی سر طفل را تراشیده و کلیه موهای هفت ساله را با آن ضمیمه کرده و آنها را وزن کرده و هموزن موهای نقره برای محل نذر می برند.

Kas-i ke owlād-aš nemišavad **nazr mikonad** ke agar xodāvand farzand-i be man enāyat farmāyad **muhā-yaš-rā nazr-e emām Rezā yā hazrat-e Abbās yā Seyyed aš-šohadā minamāyān va dar surat-e baččedār šodan muhā-ye kudak-rā čide negahdāri mikonad**. Tā haft sāl bedin tartib muhā-rā negah dāšte, dar haftsālegi sar-e tefl-rā tarāšide va koliye-ye muhā-ye haftsāle-rā bā ān zamime karde va ānhā-rā vazn karde va hamvazn-e muhā noqre barāye mahal-e nazr mibarand.

"Той, хто бездітний, **дає обітницю**: якщо бог дарує йому малюка, то він обіцяє **пожертвувати волосся дитини імаму Резі, Святому Аббасу чи потомкам пророка Мухаммада**. Ця людина протягом семи років має зберігати зрізане волосся, а коли дитині виповниться сім років, треба повністю остригти її, зібрати все волосся, зрізане за сім років, і разом зі сріблом на вагу волосся віднести в місце, яке було зазначене в обітниці" [Zolfaghari, 2015, §. 1571].

در خانه ای که پسر زیاد دارند و دختر ندارند نذر می کنند که اگر زن دختر بزیاد آن دختر را به یک نفر سید شوهر بدهند و بر عکس، اگر زنی فقط دختر زاییده است نذر می کنند که این دفعه اگر پسر بزیاد گوش هایش را سوراخ بکنند و حلقه از آن بگذارند و این را حیدری کردن نامند، یعنی وقف حضرت علی (ع) می کنند. پسرای را که به این ترتیب به دنیا آمده اند غلام علی یا غلام حیدر می نامند.

Dar xāne-i ke pesar ziyād dārand va doxtar nadārand **nazr mikonand** ke agar zan doxtar bezāyad **ān doxtar-rā be yek nafar-e seyed šowhar bedehand** va bar aks, agar zan-i faqat doxtar zāide ast **nazr mikonand** ke in daf'e agar pesar bezāyad **gušhā-yaš-rā surāx bokonand va halqe az ān begozarānand** va in-rā heydari kardan nāmānd, ya'ni vaqf-e hazrat-e Ali mikonand. Pesarān-i-rā ke be in tartib be donyā āmade-and Qolām Ali yā Qolām Heydar mināmānd.

"У домі, де багато хлопчиків і немає дівчаток, **дають обітницю**: якщо жінка народить дівчинку, то її **віддадуть заміж за сейєда**¹, і навпаки, якщо жінка народжувала лише дівчаток, то **дають обітницю**: якщо цього разу народиться хлопчик, то йому **проколють вуха і вставлять у них кільця**. Таку дію називають "хайдарі"², тобто присвячення дитини імаму Алі. Хлопчиків, які народжуються у такий спосіб, називають Голам Алі або Голам Хайдар (букв. "раб Алі")" [Zolfaghari, 2015, §. 1572].

Продемонструємо функціонування таких забобонів на прикладі з твору "Сповідь" Садека Гедаята:

نذر کرد که اگر بچه دختر شد او را به سادات بدهد و اگر پسر شد اسمش را حسین بگذارد و موهای سرش را تا هفت سال نچیند و به وزن آن طلا بگیرد و با بچه برود کربلا.

Nazr kard ke agar bačče doxtar šod **u-rā be sādāt bedehand** va agar pesar šod **esm-aš-rā Hoseyn begozārad va muhā-ye sar-aš-rā tā haft sāl načīnad** va be vazn-e ān talā begīrad va bā bačče beravad karbalā.

"Він **дає обітницю**: якщо народиться дівчинка, то **віддасть її заміж за сейєда**, а якщо народиться хлопчик, то **назве його Хусейном**³ і **до семи років не буде стригти йому волосся**. Потім він остриже волосся, візьме золота на вагу зрізаного волосся і поїде з дитиною на поклоніння до Кербели" [Hedayat, 1954, §. 84].

У цьому уривку можна прослідкувати, що бажання мати дитину спонукає чоловіка добровільно дати і духовну, і водночас матеріальну обітницю. Отже, маємо стереотипну ситуацію "бажання мати дитину", яка породжує стереотипну поведінку "дати обітницю", на основі якої формуються стереотипи-образи "острижене дитяче волосся", "відплата золотом чи сріблом", "паломництво", "віддана за сейєда", а також стереотипні імена "Хусейн", "Голам Алі", "Голам Хайдар". Усі ці стереотипи-образи вказують на неабияку релігійність, богобоязливість та забобонність іранців.

Розглянемо стереотипні ситуації, пов'язані з мотивом "здоров'я". В оповіданні Джалаля Але Ахмада йдеться про таку ситуацію:

همین "کل محمد ولی" بود که تعریف می کرد پسرک جوانش، پارسال پس از سیزده روز که در تب تیفوس می سوخته با یک قطره از آب همین تربت که توی گلویش ریخته بودند شفا یافته بود و اقوام او رو به پنج گوسفندی را که نذر کرده بودند یک روزه کشتند و بچه فقیر اهل محل دادند.

Hamin "Kol Mohammad-Vali" bud ke ta'arif mikard pesarak-e javān-eš, pārsāl pas az sizdah ruz ke dar tab-e tifus misuxte bā yek qatre az āb-e hamin torbat ke tu-ye galu-yaš rixte budand šafā yāfte bud **va aqvām-e u ruyeham panj gusfand-i rā ke nazr karde budand yek ruze koštand va be čehel faqir-e ahl-e mahal dādand**.

"Цей же Кол Мухаммад-Валі розповідав, що його менший син минулого року після тринадцяти днів тифної лихоманки одужав від однієї краплі води, змішаної зі святою землею, яку йому капнули в горло. А **його родичі в один день вбили п'ять обіцяних баранів і роздали м'ясо сорока біднякам кварталу**" [Āl-e Ahmad, 2004, §. 49].

¹ Сейєд – почесний титул у мусульман, який засвідчує, що людина походить від роду пророка Мухаммада.

² Хайдар (букв. "лев") – прізвисько імама Алі (зятя пророка Мухаммада, першого шіїтського імама).

³ Хусейн – ім'я сина імама Алі й онука пророка Мухаммада, третього шіїтського імама, який трагічно загинув під час подій поблизу Кербели (див. [Ислам, 1991, с. 285]).

Наведений приклад показує, що підставою для обітниць є бажання одужання від тяжкої хвороби молодшого сина чоловіка. У цій ситуації фіксуємо результат виконання матеріальної обітниць, яку дали родичі чоловіка. Отже, маємо стереотипну ситуацію "прохання дати здоров'я", яка породжує стереотипну поведінку "дати обітницю", на основі якої формуються стереотипи-образи "жертвоприношення" та "благодійність".

Іранці також вдаються і до духовних обітниць, що формує стереотип-образ "богослужіння":

گاهی هم که خیلی مريض شدت می یافت مادرم پنج دوره تسبیح صلوات نذر می کرد.

Gāh-i ham ke xeyli maraz-am šeddat miyāft *mādar-am panj dowre-ye tasbih-e salavāt nazar mikard*.

"А коли моя хвороба загострювалася, моя мати давала обітницю відраховувати тасбіх¹ п'ять разів" [Āl-e Ahmad, 2004, §. 50].

Отже, можна зробити висновок, що стикаючись із певними проблемами, іранці часто керуються забобонами з компонентом "*nazr*", які формують стереотипну поведінку, поширену в іранському соціумі. Як показав аналіз, іранським жінкам звертання до цього обряду властиве набагато більше, ніж чоловікам. Саме явище обітниць передбачає у собі три умови: обставину чи мотив (що спонукає до обітниць); добровільність (людина добровільно бере на себе певні зобов'язання перед Богом); обов'язок виконання (оскільки недотримання своєї обітниць є гріхом). Найпоширенішими стереотипними мотивами обітниць у перських забобонах є вагітність і здоров'я. Саме ці мотиви найчастіше спонукають мовця до духовних чи матеріальних обітниць, які в результаті формують такі характерні для перської етноментальності стереотипи-образи, як "жертвоприношення", "благодійність", "богослужіння", "богобоязливості".

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у подальшому вивченні системи стереотипів поведінки в перському мовно-культурному просторі на матеріалі народних прикмет і забобонів.

Список використаних джерел

- Бартминский Е. Этноцентризм стереотипа. Польские и немецкие студенты о своих соседях. *Славяноведение*. Москва : Наука, 1997. № 1. С. 12–24.
- Грибок О. М. Об'єктивація лінгвокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2014. 21 с.
- Гумилев Л. Н. Етногенез и биосфера Земли. Санкт-Петербург : Кристалл, 2001. 642 с.
- Иванова Е. А. Стереотип как феномен культуры : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Рос. ун-т дружбы народов. Москва, 2000. 19 с.
- Ислам. Энциклопедический словарь / С. М. Прозоров. Москва : Наука. Гл. ред. вост. лит., 1991. 315 с.
- Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? Москва : Гнозис, 2003. 375 с.
- Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций. Москва : Гнозис, 2002. 284 с.
- Кувейда В. Психологічні ретроспекції української етнокультурної моделі. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
- Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчуновой. Москва : Институт Фонда "Общественное мнение", 2004. 384 с.
- Мазепова О. В. Внутрішній світ людини у перському лінгвоментальному просторі : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. 440 с.
- Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
- Мичурин В. А. Словарь понятий и терминов теории этногенеза Л. Н. Гумилева. Москва : Экспрос, 1993. URL : <https://web.archive.org/web/20161206042920/http://gumilevica.kulichki.net/MVA/mva09.htm> (дата обращения : 15.03.2021).

Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. Москва : Изд-во ЛКИ, 1996. 224 с.

ПРС – Персидско-русский словарь : в 2 т. / Ю. А. Рубинчик. Москва : Советская энциклопедия, 1970. 1613 с.

Ромашко С. А. Стереотип: к языковой и культурной археологии слова и понятия. *Стереотипы в языке, коммуникации и культуре*. Москва, 2009. С. 215–226.

Рыжков В. А. Регулятивная функция стереотипов. *Знаковые проблемы письменной коммуникации* : межвуз. сб. науч. трудов. Куйбышев, 1985. С. 15–21.

Селиванова О. О. Механізми стереотипізації в етносвідомості й мові. *Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке* : монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. С. 293–304.

Dehkoda A. Loghatnameh (Encyclopedic Dictionary) : in 14 vol. Tehran : Tehran University Publications, 1993–1994.

Shavarini M. K. The Role of Higher Education in the Life of a Young Iranian Woman. *Women's Studies International Forum*. 2006. Vol. 29, iss. 1. P. 42–53.

Āl-e Ahmad J. Ziyārat. Tehrān : Tīrgān, 2004. 160 s.

Zolfaghari H. Bāvarhā-ye āmyāne-ye mardom-e Iran. Tehrān : Našr-e Ćešme, 1394 / 2015. 1673 s.

Sadeqi H., Fathi M., Shafii A. Jāyegāh-e nozurāt dar faqrzedāyi az jāme'e-ye eslāmi. *Faslname-ye elmi pezuheši eqtesād-e eslāmi*. Tehrān, 1391 / 2012. Sh. 45. §. 5–32.

Lippmann W. Public Opinion. New York : Harcourt, Brace and Company, 1922. 230 p.

Hedayat S. Se qatre-ye xun. Tehrān : AmirKabir, 1954. 179 s.

References

- Āl-e Ahmad, J., 2004. *Ziyārat*. Tehran: Tīrgān.
- Bartminskij, E., 1997. Jethnocentrizm stereotipa. Pol'skie i nemeckie studenty o svoih sosedjah. *Slavjanovedenie*, 1, pp. 12–24.
- Dehkoda, A., 1993–1994. *Loghatnameh* (Encyclopedic Dictionary). Tehran: Tehran University Publications.
- Gumilev, L. N., 2001. *Jetnogenez i biosfera Zemli*. Saint Petersburg: Kristall.
- Hedayat, S., 1954. *Se qatre-ye xun*. Tehran: AmirKabir.
- Hrybok, O. M., 2014. *Obiektyvatsiia lnhvokulturnykh stereotipiv u nimetskomoynomu pobutovomu dyskursi*. Abstract of Ph. D. thesis. V. N. Karazin Kharkiv National University.
- Ivanova, E. A., 2000. *Stereotip kak fenomen kul'tury*. Abstract of Ph. D. thesis. Peoples' Friendship University of Russia.
- Krasnyh, V. V., 2002. *Jetnopsiholingvistika i lingvokul'turologija*. Moscow: Gnozis.
- Krasnyh, V. V., 2003. "Svoj" sredi "chuzhih": mif ili real'nost'?. Moscow: Gnozis.
- Kuievda, V., 2013. *Psyhologichni retrospektsii ukrainskoi etnokulturnoi modeli*. Kirovohrad: Imeks-LTD.
- Lippmann, W., 1922. *Public Opinion*. New York, NY: Harcourt, Brace and Company.
- Lippmann, W., 2004. *Public Opinion*. Translated from English by T. V. Barchunova. Moscow: Institut Fonda "Obshhestvennoe mnenie".
- Maslova, V. A., 2008. *Kognitivnaya lingvistika*. Minsk: TetraSistems.
- Mazepova, O. V., 2015. *Vnutrishnii svit liudyny u perskomu lnhvokulturnomu prostori*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho.
- Michurin, V. A., 1993. *Slovar' ponjatij i terminov teorii jetnogeneza L. N. Gumileva*. [e-book] Moscow: Jekopros. Available at: <https://web.archive.org/web/20161206042920/http://gumilevica.kulichki.net/MVA/mva09.htm> [Accessed 15 March 2021].
- Prohorov, Ju. E., 1996. *Nacional'nye sociokul'turnye stereotipy rechevogo obshheniya i ih rol' v obuchenii russkomu yazyku inostrancev*. Moscow: LKI.
- Prozorov, S. M. ed., 1991. *Islam. Jenciklopedicheskij slovar'*. Moscow: Nauka.
- Romashko, S. A., 2009. Stereotip: k jazykovoj i kul'turnoj arheologii slova i ponjatija. *Stereotipy v jazyke, kommunikacii i kul'ture*, pp. 215–226.
- Rubinichik, Ju. A. ed., 1970. *Persidsko-russkij slovar'*. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Ryzhkov, V. A., 1985. Reguljativnaja funkcija stereotipov. *Znakovyje problemy pis'mennoj kommunikacii*, pp. 15–21.
- Sadeqi, H., Fathi, M. and Shafii, A., 2012. Jāyegāh-e nozurāt dar faqrzedāyi az jāme'e-ye eslāmi. *Faslname-ye elmi pezuheši eqtesād-e eslāmi*, 45, pp. 5–32.
- Selivanova, O. O., 2012. Mekhanizmy stereotipizatsii v etnosvidomosti y movi. In: O. O. Selivanova, 2012. *Svit svidomosti v movi. Mir soznaniya v jazyke*. Cherkasy: Yu. Chabanenko, pp. 293–304.
- Shavarini, M. K., 2006. The Role of Higher Education in the Life of a Young Iranian Woman. *Women's Studies International Forum*, 29(1), pp. 42–53.
- Zolfaghari, H., 2015. *Bāvarhā-ye āmyāne-ye mardom-e Iran*. Tehran: Našr-e Ćešme.

Надійшла до редколегії 28.03.21

¹Тасбіх або тасбіх-е салават – 1) чотки, які використовуються для рахунку прочитаних молитов чи інших ритуальних дій; 2) молитва, під час якої повторюють слова спеціальної формули.

S. Sopilniak, Ph. D. stud.
e-mail: sveta_sopilnyak@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

A VOW ("NAZR") AS A COMPONENT OF STEREOTYPIC BEHAVIOR IN PERSIAN LANGUAGE AND LINGUOCULTURAL SPACE

The methods of stereotypical behavior formation of representatives of the Persian linguocultural space based on the material of Persian folk omens and superstitions with the component "nazr" (lit. "vow") are considered. The historiography of the concept "stereotype" in domestic and foreign human sciences is briefly presented, the main positions of scientists regarding the interpretation of this term are presented. It has been found that stereotypes are open, general ideas, knowledge about the world that shape the way of life and unite society. They are a key part of the linguistic and cultural competence of native speakers. Symbols of culture, nation, time are created on the basis of stereotypes. The concept of "nazr" / "nazr kardan" (lit. "vow" / "to take a vow"), that underlies one of the religious and ritual customs of the Iranians, which are being followed in various circumstances, is described. This custom has existed in Iranian society since ancient times and is of great importance in modern Iran as well. The analysis of Persian omens and superstitions with the component "nazr" revealed that the representatives of Persian linguo-mentality, facing the problems in their daily lives, often appeal to folk omens and superstitions and are guided by certain instructions laid down in them. A striking example of how superstitious ideas lead to stereotyping of behavior, are superstitions with the component "nazr", which induce to a number of ritual actions aimed to bring a solution of the problem to those who need it. Three components can be distinguished in the structure of the phenomenon vow in Persian linguistic culture: circumstance or motive (which motivates to take a vow); voluntariness (a person voluntarily makes certain commitments to God); binding (because violating one's vow is a sin). The most common stereotypical motives of vows in Persian superstitions are pregnancy and health. It is these motives that most often encourage the speaker to take spiritual or material vows, which as a result form such stereotypes-images specific to Persian ethnomentality as: "sacrifice", "charity", "worship", "fear of God".

Keywords: stereotype, stereotypical behavior, vow, Persian omens and superstitions.

С. Сопильняк, асп.
e-mail: sveta_sopilnyak@ukr.net
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОБЕТ ("NAZR") КАК КОМПОНЕНТ СТЕРЕОТИПНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ПЕРСИДСКОМ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Рассмотрены механизмы формирования стереотипного поведения представителей персидского лингвокультурного пространства на материале персидских народных примет и суеверий с компонентом "nazr" (букв. "обет"). Кратко изложена история изучения понятия "стереотип" в отечественных и зарубежных научных трудах, представлены основные позиции ученых относительно толкования этого термина. Выяснено, что стереотипы – это открытые, общие представления, те знания о мире, которые формируют образ жизни и объединяют общество. Они являются ключевым звеном лингвокультурной компетенции носителей определенного языка. На основе стереотипов создаются символы культуры, нации, времени. Охарактеризовано понятие "nazr" / "nazr kardan" (букв. "обет" / "давать обет"), которое лежит в основе одного из религиозных и ритуальных обычаев иранцев, которому следуют при различных обстоятельствах. Этот обычай существовал в иранском обществе издавна и также имеет большое значение и в современном Иране. Проведенный анализ персидских примет и суеверий с компонентом "nazr" показал, что носители персидской лингвоментальности, сталкиваясь с проблемами в своей повседневной жизни, часто обращаются к народным приметам и суевериям и руководствуются определенными установками, заложенными в них. Ярким примером того, как суеверные представления обуславливают стереотипизацию поведения, служат суеверия с компонентом "nazr", которые побуждают к ряду ритуальных действий, призванных принести решение проблемы тому, кто в этом нуждается. В структуре феномена обета в персидской лингвокультуре можно выделить три составляющих: обстоятельство или мотив (что побуждает к обету), добровольность (человек добровольно берет на себя определенные обязательства перед Богом), обязательность выполнения (поскольку несоблюдение своего обета является грехом). Наиболее распространенными стереотипными мотивами обетов в персидских суевериях являются беременность и здоровье. Именно эти мотивы чаще всего побуждают говорящего к духовным или материальным обетам, которые в результате формируют такие характерные для персидской этноментальности стереотипы-образы, как "жертвоприношение", "благотворительность", "богослужение", "богобязанность".

Ключевые слова: стереотип, стереотипное поведение, обет, персидские приметы и суеверия.